

**ΡΩΜΑΝΟΣ
ΓΕΡΟΔΗΜΟΣ**

Επίμετρο
ΣΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ

**ΑΝΤΑ
ΠΟ
ΚΡΙ
ΣΕΙΣ**

**ΑΠΟ ΤΟΝ
21^ο ΑΙΩΝΑ**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

*Ο Ρωμανός Γεροδήμος συνταιριάζει με μοναδικό τρόπο
το προσωπικό με το πολιτικό, το ιδιωτικό με το δημόσιο
και το επιτόλαιο με το σοβαρό, για να μας ξεναγήσει με απολαυστικό
και ταυτόχρονα παιδευτικό τρόπο στα βαθιά νερά ενός κόσμου
που αλλάζει ραγδαία μπροστά στα μάτια μας.*

Στάθης Καλύβας
καθηγητής Πολιτικής Επιστήμης, Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης

*Ένα συναρπαστικό ταξιδιωτικό, ιστορικό και κοινωνικό χρονικό.
Ένα πολυεπίπεδο σύγχρονο οδοιπορικό που καταγράφει
την Ιστορία σχεδόν σε πραγματικό χρόνο.*

Στέφανος Καβαλλιεράκης
ιστορικός, διευθυντής του Μουσείου της Πόλεως των Αθηνών

*Ο Γεροδήμος με το βιβλίο του μας προσφέρει μία σπάνια ευκαιρία.
Να απολαύσουμε κόσμους που επισκέπτεται ο ίδιος με επιστημονική
αρτιότητα και προσωπική ευαισθησία. Κόσμους της πολιτικής,
της κοινωνίας, της γεωγραφίας και του πολιτισμού. Το κάνει μέσα
από μια πολιτική και κοινωνική επιστήμη που δεν στεγνώνει στην έρημο
του εμπειρισμού, μα ούτε ναρκισσεύεται στον καθρέπτη των φλύαρων
αβλαβών θεωρητικών απολαύσεων. Μας δίνει μια ευρωπαϊκή ματιά
που δεν εξαντλείται στον ευρωκεντρισμό και δεν περιορίζεται
από το στριφνό σύμπαν των ευρωπαϊκών κανόνων.
Μας προσφέρει θερμή γνώση για πράγματα που θεωρούμε παγερά,
καθώς και κρύες, ακριβείς και καίριες αναλύσεις όταν το μάγμα
των πολιτικών συναισθημάτων κοχλάζει ανησυχητικά.*

Παναγής Παναγιωτόπουλος
επίκουρος καθηγητής Κοινωνιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

**ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ**

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Συγγραφέας: Ρωμανός Γεροδήμος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Δημήτρης Αθηνάκης

© 2020, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Ρωμανός Γεροδήμος

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Ιανουάριος 2020

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-484-537-8

ΡΩΜΑΝΟΣ ΓΕΡΟΔΗΜΟΣ

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ 21^ο ΑΙΩΝΑ

Επίμετρο Σώτη Τριανταφύλλου

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	9
ΜΕΡΟΣ 1ο – ΕΝΑΣ ΚΟΣΜΟΣ ΣΕ ΜΕΤΑΒΑΣΗ	
Η ΝΕΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΤΑΞΙΑ	15
Ακούσιες συνέπειες	16
Η Νέα Παγκόσμια Αταξία.....	21
Το ντόμινο της διεθνούς πολιτικής	25
Έλλειμμα νομιμοποίησης.....	31
Πειθώ και επιβίωση.....	34
Το διαρκές καρναβάλι	38
Πέντε σενάρια πολιτικής φαντασίας	41
Το κόστος της δυσπιστίας.....	52
Δύο κόσμοι και δύο σενάρια για το μέλλον.....	58
Ο ΝΕΟΣ ΨΥΧΡΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ.....	67
Κρίση ταυτότητας.....	68
Η Ρωσία επιτίθεται στη Δύση.....	70
Ύποπτοι θάνατοι.....	85
Ίσες αποστάσεις.....	100
Το τέλος της αρχής.....	102
Το αίνιγμα της Κίνας.....	105
ΕΛΛΑΔΑ.....	110
Λοιδωρία, διπλωματία και εθνικό συμφέρον	111
Η αυτολύπηση ως ιδεολογία.....	116
Το λεξιλόγιο της βούλησης.....	120
Η υποδομή της σύγχρονης δημοκρατίας.....	123
Τέλος εποχής.....	129
Εκσυγχρονισμός και φιλελευθερισμός.....	133
Δημοκρατική κληρονομιά.....	136
Τρεις χάρτες και ένας φάκελος.....	138
Η Ελλάδα και ο νέος Ψυχρός Πόλεμος.....	144
Η Ελλάδα μετά το 2021.....	147
ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΣΥΜΒΟΛΑ	152
Ένα βολικό πλαίσιο	153
Μία επικίνδυνη λέξη.....	156

Η κανονικοποίηση του τρόμου.....	162
Η επιστήμη στον βωμό των συμβολισμών.....	167
Ηθικός πανικός.....	172
Η λάθος απάντηση.....	179
Ο νόμος του θύματος.....	183
Γέφυρα του Λονδίνου.....	187

ΜΕΡΟΣ 2ο – ΤΑΞΙΔΙΑ ΣΤΟΝ ΧΩΡΟΧΡΟΝΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: ΒΙΩΜΕΝΟΣ ΧΩΡΟΧΡΟΝΟΣ.....	193
ΟΔΟΙΠΟΡΙΚΑ.....	196
Η καρδιά της Ευρώπης.....	197
Δέκα μέρες στην Αβάνα.....	208
Το γουέστερν του 21ου αιώνα.....	230
Αποστολή στην Ινδία.....	234
Η δολοφονία Πάλαμ: 30 χρόνια μετά.....	242
Αποστολή στην Αργεντινή.....	247
ΕΠΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ.....	276
Ορίζοντας γεγονότων.....	277
Η συνάντηση.....	281
Η συμβουλή.....	284
Η ψυχή των πραγμάτων.....	290
Η επιστροφή.....	295
Πυρετός το σαββατόβραδο.....	299
Αμφίδρομος καθρέφτης.....	303
Η δεύτερη ευκαιρία.....	307
Επίμετρο: Σώτη Τριανταφύλλου, Η διαχείριση της αβεβαιότητας.....	311
Ευχαριστίες.....	321
Πρώτες δημοσιεύσεις.....	323
Σημειώσεις.....	326

Σημείωση: Στο βιβλίο αυτό παρουσιάζονται κείμενα που γράφτηκαν και δημοσιεύτηκαν από τον Νοέμβριο του 2015 έως και τον Οκτώβριο του 2019, έπειτα από επικαιροποίηση και εκτεταμένη επιμέλεια, που περιέλαβε περικοπές, προσθήκες και συγχωνεύσεις αποσπασμάτων, καθώς και νέα κείμενα. Οι ημερομηνίες πρώτης δημοσίευσης των κειμένων αυτών, στην αρχική τους μορφή, βρίσκονται στο τέλος του βιβλίου.

Εισαγωγή

Τις πρώτες μέρες του 21ου αιώνα, μία μικρή ομάδα ανθρώπων στην Κοπεγχάγη είχε μία ιδέα που εξελίχθηκε σε οργάνωση και μετά σε κίνημα, το οποίο σύντομα εξαπλώθηκε σε πολλές άλλες πόλεις του κόσμου. Η ιδέα είναι απλή: εθελοντές που έχουν βιώσει κάθε μορφής κοινωνικό αποκλεισμό, στιγματισμό ή προκατάληψη λειτουργούν σαν (ανθρώπινα) βιβλία και στέκονται σε προκαθορισμένες γωνιές ενός χώρου (τη «βιβλιοθήκη»), περιμένοντας τους «αναγνώστες» τους. Ο τίτλος του καθενός έχει αναρτηθεί σε έναν πίνακα ανακοινώσεων και περιγράφει με μια-δυο λέξεις το στερεότυπο ή την αντιξοότητα που αντιμετώπισε. Δεκάδες αναγνώστες συρρέουν στον χώρο υποδοχής. Περιεργάζονται τις θεματικές των βιβλίων: διατροφικές διαταραχές· θρησκευτικές μειονότητες· ψυχικά νοσήματα· μεικτοί γάμοι· σεξουαλικές ταυτότητες· Παλαιστίνιοι πρόσφυγες· Εβραίοι τρίτης γενιάς· νεαροί Αμερικανοί που υποστηρίζουν την οπλοκατοχή.

Όταν ο αναγνώστης επιλέξει έναν από τους διαθέσιμους τίτλους, ακολουθεί ένας πραγματικά μοναδικός διάλογος: τόσο το «βιβλίο» όσο και ο «αναγνώστης» είναι ελεύθεροι να ρωτήσουν ό,τι θέλουν ο ένας τον άλλον, χωρίς ταμπού, χωρίς πολιτική ορθότητα, ελεύθεροι να απαντήσουν όποιες ερωτήσεις θέλουν, ελεύθεροι να συνεχίσουν ή να σταματήσουν τη συζήτηση όποτε θέλουν. Ελεύθεροι από συσκευές, τεχνολογία και περισπάσεις αλλά και από συμβάσεις που υπαγορεύουν την καθωσπρέπει ημερήσια διάταξη των κοινωνικών μας επαφών, μπορούν να ανοιχτούν στους άλλους και να μπουν στο μυαλό και την καρδιά ανθρώπων με τους οποίους δεν φαντάζονταν ποτέ ότι θα είχαν κάτι κοινό.

Όταν, το καλοκαίρι του 2015, οργάνωσα την πρώτη βιωματική βιβλιοθήκη στην ετήσια Θερινή Ακαδημία του Σάλτσμπουργκ για τα ΜΜΕ και την Παγκόσμια Αλλαγή, δεν ήξερα τι να περιμένω. Ο αρχικός μας σχεδιασμός προέβλεπε αλληλεπίδραση μίας ώρας. Τελικά, τα μεσάνυχτα, έπειτα από τέσσερις ώρες συνεχούς ροής, αναγκαστήκαμε να διακόψουμε τις συζητήσεις και να απομακρύνουμε τον κόσμο για να κλείσει επιτέλους η βιβλιοθήκη. Έκτοτε, γίνεται το ίδιο κάθε καλοκαίρι. Δεκάδες άνθρωποι αποφασίζουν για πρώτη φορά να μιλήσουν ανοιχτά για τις πιο προσωπικές, συχνά τραυματικές, εμπειρίες τους. Άλλοι λένε ότι θα περάσουν για δέκα λεπτά και κάθονται τρεις ώρες «διαβάζοντας» το ένα «βιβλίο» μετά το άλλο. Αναγνώστες, που μόλις είχαν μία από τις πιο ουσιαστικές συζητήσεις της ζωής τους, έρχονται και με βρίσκουν και μου ζητάνε να γίνουν οι ίδιοι βιβλία, αφού έχουν πράγματα να μοιραστούν.

Γιατί μία εμπειρία βασισμένη στα πιο πρωτόγονα υλικά –έναν πίνακα ανακοινώσεων με καρφίτωμένα καρτελάκια, μερικές καρτέκλες και τραπεζία– μένει στη μνήμη όσων τη βιώνουν ως μία από τις πιο σημαντικές στιγμές της ζωής τους; Τι είναι αυτό που φέρνει τόσο κοντά τόσο διαφορετικούς ανθρώπους, που, υπό διαφορετικές συνθήκες, μπορεί και να αλληλοσκοτώνονταν, και τους ωθεί να ανοιχτούν στους άλλους και να αποκτήσουν ενσυναίσθηση; Ζούμε σε μία εποχή πρωτοφανούς ευκολίας στην επικοινωνία· κι όμως, η ουσιαστική επικοινωνία μοιάζει πιο δύσκολη από ποτέ. Οι δυνατότητες επιλογής, περιχαράκωσης, ανωνυμίας και απόστασης που μας δίνουν τα ψηφιακά μέσα καθιστούν λιγότερο πιθανή την καθημερινή τριβή με το διαφορετικό, τη στιγμή ακριβώς που, λόγω της παγκοσμιοποίησης, η συνύπαρξη με τον Άλλον είναι θέμα επιβίωσης. Παρά την υπερπροσφορά τρόπων επαφής, διψάμε για ουσιαστική επικοινωνία, για ενσυναίσθηση.

Στη ζωή μου είχα την τύχη να ταξιδέψω αρκετά και σε πολλά μέρη του κόσμου: από ξεχασμένους αυτοκινητόδρομους και σιωπηλές πόλεις-φαντάσματα στην έρημο της Άγριας Δύσης έως το πανδαιμόνιο των σύγχρονων μεγαλουπόλεων της Ινδίας· και από το χειμερινό σεληνιακό τοπίο της Ισλανδίας έως το καταπράσινο καλοκαιρινό Μπουένος Άιρες. Όπου κι αν πήγα, όποιους κι αν γνώρισα, τη μεγαλύτερη συγκίνηση μου την

προκάλεσε παντού η αίσθηση του γνώριμου, του οικείου· η εμπιστοσύνη και η καλοσύνη των ξένων: η αίσθηση που έχεις όταν, αργά ή γρήγορα –συνήθως γρήγορα–, η απόσταση από τον Άλλον εξαφανίζεται.

Τα τελευταία χρόνια η Ελλάδα βίωσε ένα συλλογικό τραύμα ιστορικών διαστάσεων. Επί δέκα χρόνια, παλέψαμε μεταξύ μας και με τους άλλους, κλειστήκαμε στο καβούκι μας, ομφαλοσκοπήσαμε, νιώσαμε μόνοι, χάσαμε την αίσθηση της κανονικότητας. Τα κείμενα του βιβλίου αυτού τα έγραψα με τη γνώση ότι είμαστε μέρος ενός παγκόσμιου οικοσυστήματος, το οποίο επηρεάζει κάθε πτυχή της ατομικής και συλλογικής μας καθημερινότητας, συχνά χωρίς καν να το συνειδητοποιούμε· αλλά και με την πεποίθηση ότι, αν το πάρουμε απόφαση, μπορούμε να συνδιαμορφώσουμε το οικοσύστημα αυτό. Το μέλλον μας δεν χρειάζεται να είναι έρμαιο μιας παγκόσμιας δίνης. Τα ερωτήματα, οι ευκαιρίες και τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε εμείς –η αίσθηση απώλειας ελέγχου, η αναζήτηση ταυτότητας και οράματος, οι μάχες για τα σύμβολα και τους κώδικες επικοινωνίας, η ανάγκη για ουσιαστική επαφή, η καθημερινή μάχη με τον εαυτό και το σώμα μας, το δέος μπροστά στην αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας– είναι ακριβώς οι ίδιες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν εκατομμύρια άνθρωποι στα μήκη και τα πλάτη της Γης.

Πολλοί απ' όσους γεννηθήκαμε πριν από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου πιστέψαμε ότι, με το τέλος του αιώνα, η ανθρωπότητα άφηνε πίσω της τα τέρατα και τα φαντάσματα του παρελθόντος, ορισμένες από τις πιο σκοτεινές σελίδες της ιστορίας της. Ο 21ος αιώνας μπήκε απότομα, βίαια, στις 11 Σεπτεμβρίου 2001. Με τις παγκόσμιες προκλήσεις της θεσμικής αστάθειας, της κλιματικής αλλαγής, της περιβαλλοντικής μόλυνσης, της διασποράς των πυρηνικών όπλων, της τρομοκρατίας και της ανομίας, με την αλματώδη και ανεξέλεγκτη εξέλιξη της τεχνολογίας και με την κρίση ταυτότητας που μαστίζει τις ανεπτυγμένες χώρες, είναι πλέον διάχυτη, ακόμη και σε πολλούς νέους, η απαισιοδοξία· μια αίσθηση απελπισίας και αδιεξόδου· αβεβαιότητα και φόβος για το μέλλον. Ωστόσο, ο 21ος αιώνας ανοίγει ταυτόχρονα πρωτόγνωρες προοπτικές: την προοπτική παγκόσμιας επικοινωνίας, εξερεύνησης και κατανόησης του Άλλου· την προοπτική πρωτόγνωρης αυτογνωσίας, θεραπείας, προσωπικής δημιουργ-

γικότητας και ελευθερίας· την προοπτική καλλιέργειας παγκόσμιας περιβαλλοντικής συνείδησης και βιώσιμης ανάπτυξης.

Η ανθρωπότητα βιώνει τη μετάβαση σε μία νέα πραγματικότητα –ατελούς μιν, αναπόφευκτης δε– παγκοσμιοποίησης. Το τζίνι αυτό –η ταχύτητα με την οποία κινούμαστε και συνδεόμαστε με τον υπόλοιπο κόσμο– δεν πρόκειται να ξαναμπεί στο μπουκάλι του. Η μία επιλογή που έχουμε είναι να χώσουμε το κεφάλι μας στην άμμο, προσποιούμενοι ότι τίποτα δεν έχει αλλάξει κι ότι ο κόσμος είναι ακριβώς όπως τον ξέραμε και τον είχαμε συνηθίσει. Η άλλη επιλογή είναι να εμπλακούμε και να σχετιστούμε με όσα βιώνουν οι άλλοι, έξω από τα ατομικά, τοπικά και εθνικά σύνορα· να προσπαθήσουμε να τους καταλάβουμε και να βρούμε τρόπους συνύπαρξης. Το βιβλίο αυτό –μέσα από ένα ψηφιδωτό εμπειριών, αναζητήσεων και προβληματισμών– παρατηρεί το άτομο, το κοινωνικό σύνολο και τον κόσμο να επηρεάζονται από τα μεγάλα κύματα της Ιστορίας, να προσπαθούν να προσαρμοστούν σε αυτά· και αποτελεί ένα μαυιφέστο συνειδητής εμπλοκής με τον κόσμο, με τον Άλλον και με τον εαυτό.

ΜΕΡΟΣ 1ο

Ένας κόσμος σε μετάβαση

Η ΝΕΑ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ ΑΤΑΞΙΑ

Συνηθίζουμε να αντιλαμβανόμαστε την Ιστορία μέσα από γεγονότα-ορόσημα: κήρυξη και λήξη πολέμων, επαναστάσεις, δολοφονίες, διακηρύξεις ανεξαρτησίας, ανακαλύψεις, εκλογικές νίκες και ήττες. Όλα αυτά τα τελεσίδικα γεγονότα είναι αποτελέσματα μακροπρόθεσμων ζυμώσεων και εξελίξεων – τέμνονται από αμέτρητα νήματα αιτιών και παραγόντων. Παρότι ο ρους της διεθνούς πολιτικής δεν σταματά ποτέ, παρότι οι προϋποθέσεις και οι δυναμικές που δημιουργούν τα γεγονότα-ορόσημα γεννιούνται, ωριμάζουν και αλληλεπιδρούν υπόκωφα και αόρατα, τα μεγάλα γεγονότα δεν είναι μόνο *σύμβολα* αλλαγής ή *οχήματα* εκτόνωσης των δυνάμεων αυτών, αλλά επιδρούν και τα ίδια ως πρωτογενείς παράγοντες: δημιουργούν τις δικές τους καραμπόλες, επιφέρουν τις δικές τους ακούσιες και απρόβλεπτες συνέπειες. Όπως τα ρήγματα των λιθοσφαιρικών πλακών συγκεντρώνουν ενέργεια, την οποία απελευθερώνουν μαζικά και τελεσίδικα μέσα από σεισμούς, έτσι και τα γεγονότα-ορόσημα απελευθερώνουν πολιτική και κοινωνική ενέργεια και, ύστερα από μία περίοδο αποσταθεροποίησης, αναδιατάσσουν το σύστημα ή δημιουργούν ένα καινούργιο.

ΑΚΟΥΣΙΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Τα τρομοκρατικά χτυπήματα της 11ης Σεπτεμβρίου 2001 οριοθέτησαν την έναρξη του 21ου αιώνα, του αιώνα του φόβου, της αβεβαιότητας, του εξτρεμισμού, της ατελούς παγκοσμιοποίησης. Ο πόλεμος στο Ιράκ, η απώλεια της αμερικανικής ισχύος και παγκόσμιας πρωτοκαθεδρίας, η εμφάνιση του ISIS, ο εμφύλιος στη Συρία, η προσφυγική κρίση στην Ευρώπη συνδέονται ευθέως με τα γεγονότα του 2001 και τον τρόπο με τον οποίον τα χειρίστηκε η κυβέρνηση Μπους. Το βρετανικό δημοψήφισμα είναι αντιστοιχώς το δεύτερο (κατά χρονολογική σειρά) μεγάλο ορόσημο του 21ου αιώνα. Αποτελεί ταυτόχρονα τέλος εποχής και απαρχή μιας μεταβατικής περιόδου. Όπως και η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου ή η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, είναι το είδος του ιστορικού γεγονότος που θα οριοθετήσει έναν ολόκληρο αιώνα. Ομοίως με τα δύο γεγονότα που οριοθέτησαν τον 20ό αιώνα, έτσι και το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος δεν ήρθε από το πουθενά. Είναι η φυσική εκτόνωση τάσεων και φαινομένων που εξελίσσονται εδώ και δεκαετίες όχι μόνο στη Βρετανία αλλά σε ολόκληρη τη Δύση. Το ωστικό του κύμα θα συγκλονίσει θεσμούς και ζωές. Οι επιπτώσεις του θα ξετυλίγονται και θα αλληλεπιδρούν με άλλα αντίστοιχα γεγονότα για πολλά χρόνια.

Κάποιοι ερμηνεύουν το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος υπό το πρίσμα της αυξανόμενης ανισότητας, της λιτότητας και της οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη και την Αμερική. Η ερμηνεία αυτή, αν και μπορεί να ισχύει σε έναν βαθμό, δεν εξηγεί την κυριαρχία της Αποχώρησης (Leave) σε σχετικά εύπορα στρώματα της βρετανικής επαρχίας, τη στιγμή μάλιστα που η οικονομία καλπάζει, με την ανεργία να έχει μειωθεί και τη λιτότητα να αφορά συγκεκριμένα τμήματα του πληθυσμού. Όπως, επίσης, δεν εξηγεί και το 50% της Ακροδεξιάς στις εκλογές του 2016 στην Αυστρία (μίας από τις χώρες με το καλύτερο επίπεδο διαβίωσης και χωρίς σοβαρά ζητήματα καθημερινότητας) ή την άνοδο αντισυστημικών υποψηφίων στις ΗΠΑ παρά τη δημιουργία 10 εκατομμυρίων νέων θέσεων εργασίας και την παροχή ασφάλισης σε 20 εκατομμύρια φτωχούς.

Μία ισχυρότερη αιτία φαίνεται ότι αποτελεί το ζήτημα της μετανάστευσης, των προσφυγικών κυμάτων, της μετακίνησης πληθυσμών και γενικότερα της πρόσμειξης πολιτισμών και της αίσθησης απώλειας της ταυτότητας. Μία πρόχειρη ανάλυση¹ των λέξεων που χρησιμοποιήθηκαν από υποστηρικτές των δύο πλευρών στα κοινωνικά μέσα δείχνει ότι πράγματι η μετανάστευση και ο έλεγχος των συνόρων ήταν σημαντικοί παράγοντες. Ωστόσο, η Βρετανία είναι μια χώρα που επί δεκαετίες προσείλκυσε και απορρόφησε εκατομμύρια μετανάστες, πρωτίτως από τις πρώην αποικίες της Αυτοκρατορίας και νυν Κοινοπολιτείας, με τους οποίους τροφοδότησε την οικονομία της. Η κοινωνική παρουσία εκείνων των γενεών μεταναστών –και το περιθώριο διαπολιτισμικής τριβής και έντασης– ήταν και είναι εκθετικά μεγαλύτερη απ’ ό,τι αυτή των αριθμητικά λιγότερων και πολύ πιο ενταγμένων μεταναστών από χώρες εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Μία τρίτη –ίσως η ισχυρότερη– αιτία είναι η τάση απόρριψης του «συστήματος», του πολιτικού κατεστημένου που επί 50 χρόνια αναπτυσσόταν αργά αλλά σταθερά και πλέον φαίνεται να έχει περάσει το σημείο της μη επιστροφής. Οι υποψηφιότητες Τραμπ και Σάντερς στις ΗΠΑ, η νίκη της Αποχώρησης στη Βρετανία, το προβάδισμα της Μαρίν Λεπέν στις γαλλικές δημοσκοπήσεις, η παρ’ ολίγον νίκη της Ακροδεξιάς στην Αυστρία, η νίκη της υποψηφίου του Κινήματος Πέντε Αστέρων στη Ρώμη, η άνοδος της λαϊκιστικής Αριστεράς και του μετακομματικού Κέντρου στην Ισπανία, την Ελλάδα και άλλες χώρες (συμπεριλαμβανομένης της Βρετανίας) μπορεί να έχουν σημαντικές ιδεολογικές διαφορές, εκφράζουν όμως τη νέα πραγματικότητα: την απόρριψη του συστήματος όπως το γνωρίζουμε. Οι δυνάμεις αυτές (ο Τραμπ, ο Φάρατζ, η Λεπέν κ.ά.) ήταν επί μακρόν στο περιθώριο. Ξεκίνησαν σαν γελοιοποιοί του πολιτικού συστήματος, αλλά λόγω αδράνειας, παθητικής στάσης και έλλειψης ηγεσίας και οράματος σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (αλλά και ελλείπει ενός ξεκάθαραν εξωτερικού εχθρού) κατέκτησαν ζωτικό χώρο και νομιμοποιήθηκαν πλήρως. Μέσα σε ελάχιστα χρόνια άρχισαν να «ταπηγαίνουν καλά» σε εκλογικές αναμετρήσεις. Πλέον τις κερδίζουν.

Θα τολμούσα να κάνω την εκτίμηση ότι η εκτεταμένη και διεθνής αυτή απόρριψη του συστήματος δεν έχει να κάνει πρωτίτως ούτε με την

οικονομία ούτε με τη μετανάστευση καθαυτές, αλλά με την αίσθηση απώλειας του ελέγχου ή, για την ακρίβεια, με τη διάχυση της πολιτικής ισχύος.

Η αποδυνάμωση του εθνικού κράτους, η εμφάνιση πολλαπλών παικτών και veto players (διεθνή δίκτυα ειδικών, διεθνείς οργανισμοί, πολυεθνικές και παγκόσμια καρτέλ, χρηματαγορές, ΜΚΟ, λομπίστες και ομάδες συμφερόντων, κινήσεις πολιτών, συνδικάτα, τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση, γραφειοκρατικοί μηχανισμοί) και η ενδυνάμωση των πολιτών μέσα από το διαδίκτυο έχουν δημιουργήσει ένα χαώδες πλουραλιστικό διακυβερνητικό οικοσύστημα. Η ειρωνεία είναι ότι η ανάπτυξη αυτού του οικοσυστήματος έχει προσφέρει περισσότερα δικαιώματα, περισσότερες ελευθερίες, περισσότερες επιλογές, περισσότερες πληροφορίες, περισσότερες ευκαιρίες συμμετοχής και ανάπτυξης της ατομικής μας ταυτότητας. Ταυτόχρονα όμως δυσχεραίνει τη λήψη αποφάσεων για κρίσιμα παγκόσμια θέματα, όπως η φοροαποφυγή, η ανισότητα και η κλιματική αλλαγή, και, κυρίως, δεν έχει κάποια απτή μορφή, κάποιο προσωπικό, συναισθηματικό ή φαντασιακό συμβολισμό με τον οποίον να μπορούν να ταυτιστούν οι πολίτες. Η έλλειψη ενός απλού, συνεκτικού οράματος για το αύριο, ενός πολιτικού αφηγήματος, συνδέεται τόσο με την κρίση της ταυτότητας όσο και με αυτήν της οργανωμένης κοινότητας. Κάπως έτσι «η γραφειοκρατία των Βρυξελλών» και διάφορες υποτιθέμενες μυστικές ελίτ προνομιούχων και ειδικών έγιναν το τέρας της σύγχρονης βρετανικής –και όχι μόνο– μυθολογίας. Ελλείπει ηγετών που κατέχουν ταυτόχρονα θεσμικό όραμα, πολιτικό ένστικτο και επικοινωνιακό χάρισμα, οι πολίτες στρέφονται σε ό,τι πιο εκκεντρικό ή αποκρουστικό έχει να προσφέρει η σύγχρονη πασαρέλα της trash πολιτικής.

Μέσα σε 24 ώρες από την ανακοίνωση του αποτελέσματος, συνέβησαν τα εξής: ο Βρετανός πρωθυπουργός ανακοίνωσε την παραίτησή του· ο Ντέιβιντ Κάμερον θα μείνει στη βρετανική ιστορία ως μία τραγική φιγούρα που έπαιξε στο καζίνο του λαϊκισμού τις τύχες ενός ολόκληρου έθνους και έχασε· ο αρχηγός των Εργατικών Τζέρεμι Κόρμπιν αντιμετώπισε σοβαρή αμφισβήτηση της θέσης του· ο Κόρμπιν δεν έπεισε και πολλούς ότι στηρίζει την παραμονή στην Ε.Ε. (ίσως επειδή πραγματικά δεν τη στηρίζει, αφού ανήκει σε μία πολιτικά μουμιοποιημένη φράξια

του κόμματός του, η οποία εδώ και 30 χρόνια επιζητεί τον δεύτερο γύρο ενάντια στον νεοφιλελευθερισμό της Θάτσερ και η οποία πολεμούσε την Ε.Ε. ήδη από τη δεκαετία του '70)· η ενότητα του Ηνωμένου Βασιλείου απειλείται ευθέως, με τη Σκωτία, τη Βόρεια Ιρλανδία και το Λονδίνο (!) να συζητούν δημοψηφίσματα και κινήσεις ανεξαρτητοποίησης από το κυρίαρχο βρετανικό κράτος. Εννοείται ότι αυτά τα πράγματα δεν γίνονται (τουλάχιστον όχι τόσο γρήγορα ή εύκολα), αλλά το σημαντικό είναι ότι βρίσκονται πλέον επισήμως στο τραπέζι.

Υπ' αυτή την έννοια, η συζήτηση για απόσχιση του Λονδίνου παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, καθότι, κάπως πρόωρα και άγαρμπα, τονίζει μία αναδυόμενη πραγματικότητα: τη μετατροπή των μεγαλουπόλεων σε κόμβους ισχύος/εξουσίας, χρήματος, συνύπαρξης, καινοτομίας, προόδου, τη στιγμή που η απανταχού περιφέρεια πιέζει στην κατεύθυνση της απομόνωσης. Εάν προσπαθούμε να φανταστούμε πώς μπορεί να μοιάζει η πολιτεία στα μέσα ή στα τέλη του 21ου αιώνα και εφόσον η ανθρωπότητα έχει επιβιώσει από την πολιτική αναδιάταξη που τώρα ξεκινά, οι μεγάλες πόλεις –ή δίκτυα πόλεων– μπορεί να φέρουν κάποιου είδους κυρίαρχη εξουσία συνδυάζοντας το τοπικό με το παγκόσμιο, τη μικροκλίμακα με τη μακροκλίμακα, την προσωποποίηση του δημοκρατικά εκλεγμένου ηγέτη με την πολυπλοκότητα της παγκόσμιας μετακίνησης και δικτύωσης.

Προς το παρόν, πάντως, η Βρετανία εισέρχεται σε ένα λυκόφως, σε έναν χειμώνα που προμηνύεται μακράς διάρκειας. Η άνοδος του Μπόρις Τζόνσον στην πρωθυπουργία, σε συνδυασμό με την κυριαρχία της πτέρυγας Κόρμπιν στους Εργατικούς, έχει ως αποτέλεσμα το 48% των πολιτών που ψήφισαν υπέρ της Παραμονής να στερείται ουσιαστικής και δυναμικής εκπροσώπησης στο πολιτικό σύστημα.

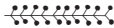
Ταυτόχρονα, και ενώ οι διάφοροι θεσμικοί παράγοντες κάνουν ό,τι μπορούν για να αποτρέψουν φαινόμενα πανικού, πρέπει να θυμόμαστε ότι στην πολιτική και στην οικονομία η ψυχολογία και η δυναμική είναι σημαντικότερες από το γράμμα των διαδικασιών. Μπορεί η ίδια η αποχώρηση να απαιτεί περίπλοκες διαπραγματεύσεις και μακροχρόνιες γραφειοκρατικές διαδικασίες και ως εκ τούτου να μην υπάρχει άμεση απειλή

για τα συμφέροντα και τα δικαιώματα, π.χ., των Ευρωπαίων φοιτητών και εργαζομένων στη Βρετανία, ωστόσο η νέα πραγματικότητα δεν θα αργήσει να φανεί. Το αποτέλεσμα του δημοψηφίσματος θα είναι καταστροφικό για τους πιο δυναμικούς, παραγωγικούς και εξωστρεφείς τομείς της οικονομίας και της κοινωνίας: την έρευνα, τις επενδύσεις, την καινοτομία, τη δικτύωση, τις τέχνες, την τρίτοβάθμια εκπαίδευση. Η Βρετανία έχει τέσσερις δεκαετίες εξευρωπαϊσμού και θεσμικής ολοκλήρωσης πίσω της. Δεδομένου ότι εταιρείες, επενδυτές και επαγγελματίες κάθε κλάδου προγραμματίζουν με ορίζοντα αρκετών ετών, η αποκόλληση της κρατικής γραφειοκρατίας, η αβεβαιότητα σχετικά με κονδύλια και δίκτυα και η πιθανότητα δημιουργίας εμποδίων σε κίνηση ανθρώπων, κεφαλαίων και αγαθών καθιστούν τη Βρετανία χωματερή τοξικών αποβλήτων.

Ο βρετανικός χειμώνας δεν θα περιοριστεί στον τομέα της οικονομίας. Η νίκη των ευρωσκεπτικιστών δίνει ώθηση στις πιο αντιδραστικές και οπισθοδρομικές δυνάμεις της βρετανικής κοινωνίας. Θέτει σε ρίσκο ολόκληρο το πλαίσιο κοινωνικών, πολιτικών και εργασιακών δικαιωμάτων, αλλά, κυρίως, αλλάζει πλήρως τις ψυχολογικές ισορροπίες ανάμεσα σε διαφορετικές κοινότητες του πληθυσμού (φίλοι και γνωστοί ήδη ισχυρίζονται ότι έγιναν οι ίδιοι μάρτυρες ή άκουσαν για κρούσματα εκφοβισμού και παρενόχλησης μεταναστών και παιδιών μεταναστών σε σχολεία και κοινότητες). Ο κοινωνικός ιστός αντιμετωπίζει πληγές και πολλαπλά σχίσματα, τα οποία με την παραμικρή αφορμή (π.χ., μία τρομοκρατική επίθεση) μπορεί να οξυνθούν. Η ημέρα του βρετανικού δημοψηφίσματος αποτελεί ένα συλλογικό τραύμα, το οποίο θα σημαδέψει γενιές πολιτών.

Η νίκη της Αποχώρησης δίνει ώθηση και στις αντιδραστικές, ξενοφοβικές και εξτρεμιστικές δυνάμεις σε Ευρώπη και Αμερική. Η δυναμική της Λαϊκιστικής Διεθνούς μοιάζει πλέον ασταμάτητη. Με δεδομένα το έλλειμμα ηγεσίας και την ανισορροπία οράματος και πολιτικής ικανότητας μέσα στον γαλλογερμανικό άξονα, το πιθανότερο σενάριο είναι μία αργόσυρτη παρακμή που θα σημαδευτεί από φαινόμενα εξτρεμισμού, κατάρρευσης του ευρωκοινοτικού ιστού και διακοινοτικής βίας. Η μόνη περίπτωση να αποφευχθεί αυτό είναι μία άμεση και δυναμική αντίδραση από τους υποστηρικτές της «θεσμικής» Ευρώπης. Οι ιθύνοντες της Ε.Ε.

αντιμετωπίζουν το εξής παράδοξο: η συσπείρωση και η επανεκκίνηση του ευρωπαϊκού πρότζεκτ μέσα σε μία νέα αρχιτεκτονική είναι η μόνη βιώσιμη λύση, ωστόσο η δυναμική που έκανε την εμφάνισή της στη Βρετανία (και που αντιτίθεται στο ευρωπαϊκό πρότζεκτ) υπάρχει και σε άλλες χώρες – με πρώτη και καλύτερη τη Γαλλία. Το τοξικό φορτίο της Βρετανίας θα πρέπει να απομονωθεί ταχύτατα και η παραδειγματική της «τιμωρία» (μέσω της άρνησης εφαρμογής ευνοϊκών όρων αποχώρησης) οφείλει να λειτουργήσει σαν φόβητρο. Οι υπόλοιπες χώρες της Ένωσης θα πρέπει σύντομα να επιλέξουν τον δρόμο που συνειδητά θέλουν να πάρουν. Όσοι αποφασίσουν να παραμείνουν στον πυρήνα της Ε.Ε. θα πρέπει να δημιουργήσουν αφηγήματα, σύμβολα και πρόσωπα που θα καλύψουν το υπάρχον κενό.

ΡΩΜΑΝΟΣ ΓΕΡΟΔΗΜΟΣ

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟΝ 21ο ΑΙΩΝΑ

Σήμερα, εμείς, «προϊόντα» του 20ού αιώνα της εκρηκτικής ταχύτητας και των κοσμοϊστορικών αλλαγών, αναζητούμε τη θέση μας στον νέο κόσμο. Οι Ανταποκρίσεις από τον 21ο αιώνα είναι μικρά οδοιπορικά σε αυτή τη νέα εποχή, για την οποία ο Ρωμανός Γεροδήμος αναζητεί απαντήσεις: Γιατί εμπλεκόμαστε συνεχώς σε μάχες ψηφιακών χαρακωμάτων για ταυτότητες και σύμβολα; Ποιους κινδύνους εγκυμονεί η πολιτική ορθότητα; Ποιο εθνικό αφήγημα πρέπει να υιοθετήσει η Ελλάδα 200 χρόνια μετά την Επανάσταση του 1821; Πώς επηρεάζει η παγκοσμιοποίηση άλλες χώρες και γιατί αξίζει να ενδιαφερθούμε γι' αυτές;

Το βιβλίο αυτό μιλάει για όλους και όλες εμάς που επηρεαζόμαστε από τα μεγάλα κύματα της Ιστορίας και προσπαθούμε να προσαρμοστούμε σε αυτά· κυρίως, όμως, παρέχει στον αναγνώστη ένα εγχειρίδιο συνειδητής εμπλοκής με τον κόσμο, με τον Άλλον και με τον εαυτό.

Είναι το βιβλίο ενός επίμονου επιστήμονα, ενός εντομολόγου της σύγχρονης ζωής, ενός παθιασμένου χωρίς πάθος, ενός στοχαστή που κινείται και σκέφτεται πλανητικά. Το βιβλίο μιας σπάνιας περίπτωσης σύγχρονης και συστηματικά επίκαιρης πνευματικής προσωπικότητας.

Παναγής Παναγιωτόπουλος
επίκουρος καθηγητής Κοινωνιολογίας,
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

ISBN 978-960-484-537-8

9 789604 845378

Κωδ. μηχ/σης 25.153

www.epbooks.gr